

مرکز تحقیقات استراتژیک
معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی

گزارش

شماره ۳۰۹

مرداد ۱۳۹۶

فاطمه محروق
مرکز تحقیقات استراتژیک

رزمایش‌های مشترک دریایی چین: از کرانه‌های اقیانوس هند تا دریای مدیترانه

مقدمه

نیروی دریایی چین در یک ماه اخیر اقدام به برگزاری مجموعه‌ای از رزمایش‌های دریایی مشترک با پاکستان، ایران، برخی کشورهای عربی و روسیه از آب‌های اقیانوس هند تا دریای مدیترانه کرده است. پرسشی که در این رابطه به ذهن متبادر می‌شود این است آیا این رزمایش‌ها تحولی در استراتژی دریایی چین قلمداد می‌شوند و در معادلات قدرت این مناطق اثرگذار خواهند بود؟ پاسخ به این پرسش در دو سطح کلان و خرد قابل ارزیابی خواهد بود. در سطح کلان این رزمایش‌ها گامی مهم به سوی ظهور استراتژی دریایی نوین چین در دریاهای دور خواهد بود. در سطح خرد (درون منطقه‌ای)، اهمیت این رزمایش‌ها را باید در چارچوب روابط چین با این کشورها و منطقه‌ای بررسی کرد که رزمایش در آن برگزار می‌شود. این نوشتار می‌کوشد به این پرسش در دو سطح ذکر شده پاسخ دهد.

چارچوب استراتژی نوین دریایی چین

تا اواسط دهه پیش عمده تمرکز مراکز سیاست‌گذاری در زمینه استراتژی دریایی چین روی حوزه پاسیفیک غربی و عملیات‌های نیروی دریایی این کشور در رابطه با تایوان و ادعاهای سرزمینی در دریاهای جنوبی و شرقی چین معطوف بود که از آن به عنوان «offshore defense» یا همان «راهنمای استراتژیک دفاع فعال آب‌های ساحلی» یاد می‌شد. حوزه عملیاتی آن بر «دو زنجیره جزایر» متمرکز بود که روی هم رفته شامل اکثر مناطق دریای چین شرقی و شرق آسیا می‌شد.^۱ اما به دنبال اعلام مأموریت جدید تاریخی توسط هو جین تائو در سال ۲۰۰۲ مبنی بر «افزایش نقش بین‌المللی ارتش خلق چین، حضور گسترده نیروی دریایی در مناطق مهم و بحرانی دنیا و افزایش همکاری بین‌المللی با قدرت‌های نظامی جهان» نیروی دریایی چین به تدریج به سمت ترویج عملیات‌ها و نوسازی نیروی دریایی خود گام برداشت. در اسناد دفاع ملی سال‌های ۲۰۰۶، ۲۰۰۸، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۳، خطوط راهنمای وی و گسترش حجم، دامنه

۲ رزمایش‌های مشترک دریایی چین؛ از کرانه‌های اقیانوس هند تا دریای مدیترانه

استراتژیک دریایی است. با این حال، اهمیت این رزمایش‌ها چه از نظر قابلیت ایجاد تغییرات استراتژیک در معادلات قدرت و چه نوع، تعداد و ارزش استراتژیک ناوگروه‌های بکار رفته در آن به تنهایی در چارچوب استراتژی کلان دریایی چین قابل درک نیست، بلکه موقعیت جغرافیایی، پویای‌های امنیتی و تجاری درون منطقه‌ای، رقابت قدرت‌های فرامنطقه‌ای و ماهیت روابط دوجانبه چین با هر یک از کشورهای فوق نیز نقشی مهم در فهم کم‌وکیف دستور کار دفاعی چین در این رزمایش‌ها خواهد داشت.

رزمایش دریایی چین و پاکستان

رزمایش مشترک دریایی چین و پاکستان در ژانویه ۲۰۱۷ در آب‌های عمان برگزار شد که پنجمین رزمایش از این نوع به شمار می‌رود. رزمایش‌های اول تا سوم آن به طور عمده به امنیت و دفاع دریایی و مبارزه با ترورسیم دریایی معطوف بود. اما هدف رزمایش‌های چهارم و پنجم، امنیت کریدور اقتصادی چین-پاکستان بوده است که به دنبال طرح ابتکار «کمربند و جاده» و شکل‌گیری کریدور اقتصادی چین-پاکستان در رزمایش‌های دریایی دو کشور اهمیت بسزایی یافته است. صرف‌نظر از رزمایش‌های مشترک نظامی زمینی و هوایی، چین و پاکستان از سال ۲۰۰۱ هر ساله رزمایش‌های مشترکی را در حوزه دریایی و دیدار از بنادر برگزار می‌کنند که برجسته‌ترین آنها عبارتند از «جستجو و نجات»، «همکاری دریایی»، سری رزمایش‌های دریایی چندملیتی «صلح» به میزبانی پاکستان که آخرین آن «صلح ۱۷ در آب‌های بندر کراچی در سه مرحله بندر، مرحله دریایی و مبارزه با ترورسیم» بوده است.

و طیف عملیات‌های نیروی دریایی بارها مورد تأکید قرار گرفت. دولت چین در ادامه و به صورت جدی‌تر در ۲۶ می سال ۲۰۱۵، با انتشار استراتژی نظامی جدید، ضرورت تغییرات بزرگ و نوسازی در رویکرد نظامی به ویژه نیروی دریایی خود را مطرح کرد. محور اصلی این استراتژی نیز که همان «راهنمای دفاع فعال» نام دارد، نیروی دریایی به تدریج تمرکز خود را از دفاع از آب‌های ساحلی به تلفیقی از آب‌های ساحلی با دفاع از آب‌های آزاد تغییر داده است. بر این مبنا، نیروی دریایی چین شروع به اجرای عملیات‌های دریایی و حضور دائمی در آب‌های اقیانوس هند، خلیج فارس، دریای مدیترانه و بالکتیک کرده که به عنوان عملیات دریاها دور در نظر گرفته می‌شوند. بنابراین، در سطح کلان، برگزاری رزمایش مشترک دریایی چین با پاکستان در ماه ژانویه گذشته و با ایران، برخی کشورهای عربی و روسیه طی این روزها در حوزه آب‌های اقیانوس هند، خلیج فارس و دریای بالکتیک گویای ظهور استراتژی نوین دریایی چین در دریاها دور خواهد بود. به عقیده برخی تحلیل‌گران، چین در یکی دو دهه پیش رو با ادامه این روند، دامنه حضور دریایی خود را به دریای آتلانتیک و اقیانوس منجمد شمالی (دریای آرکتیک) گسترش می‌دهد و از قدرت دریایی منطقه‌ای به قدرت دریایی جهانی تبدیل می‌شود.^۲

صحنه عملیات رزمایش‌های دریایی چین از

اقیانوس هند تا دریای مدیترانه

بدون تردید چین به عنوان یکی از ارکان اصلی قدرت در ساختار نوین نظام بین‌الملل، از نظر سیاسی و اقتصادی در حال تثبیت موقعیت منطقه‌ای و جهانی خویش از طریق ایفای نقش در حوزه‌ها و مناطق

ویژگی عمده این رزمایش‌ها آزمون سطح توانمندی در آموزش نظامی و عملیات‌های نظامی به غیر از جنگ در زمینه عملیات‌های جستجو و نجات، تدارک‌رسانی دریایی، آرایش‌های نظامی ضد هوایی و تیراندازی با سلاح‌های تهاجمی کوچک، انجام ناوبری از راه دور، عملیات در شرایط پیچیده جوی و کسب مهارت برای مأموریت‌های دریایی نزدیک است. علاوه بر آن، نیروی دریایی دو کشور از ۳۱ دسامبر تا ۱ ژانویه ۲۰۱۶ برای اولین بار در دریای چین شرقی رزمایش نظامی مشترک برگزار کردند که شامل عملیات جست و جو و نجات، تمرینات زنده شلیک هوایی به اهداف در خشکی و دریا می‌شد. علاوه بر این، دو کشور در چارچوب سازمان همکاری شانگهای نیز اقدام به برگزاری رزمایش‌های مشترک می‌کنند.

به طور کلی، رزمایش‌های مشترک نظامی چین و پاکستان برای ناظران بین‌الملل از اهمیت بالایی برخوردار است و در بسیاری از موارد ارزش استراتژیک دارد. علت این مسأله در چند نکته قابل ذکر است: نخست، تهدید وجودی مشترک چین و پاکستان از جانب هند و رقابت قدرت هند و چین از یک سو و پاکستان و هند از سوی دیگر است که به روابط استراتژیک دو کشور بر مبنای محاسبات واقع‌بینانه‌ی ناشی از این تهدید شکل داده و آنها را به دوست، متحد و شرکای استراتژیک قابل اعتماد و همیشگی تبدیل کرده است. دوم، نگرانی امنیتی چین در قبال امریکا و ترس از قراردادن هند در جبهه ائتلافی خود علیه چین در اقیانوس هند با توجه به اهداف اقتصادی و تجاری چین در این منطقه و مسیرهای ارتباطی استراتژیک دریایی است. در کتاب آبی ۲۰۰۵ چین آمده است «چنانچه قدرت‌های رقیب/دشمن مانع از

حفظ اهداف تجاری و اقتصادی چین در اقیانوس هند شوند، دست از رویارویی بر نخواهد داشت... چین به هیچ قدرت واحدی اجازه سلطه بر منطقه نمی‌دهد و همواره برای موازنه قدرت منطقه‌ای مطلوب آماده خواهد بود». این موارد محورهای چین برای ایجاد حضور دریایی استراتژیک در منطقه اقیانوس هند به شمار می‌روند. سوم، گسترش حجم و دامنه تجارت دریایی چین و ایجاد بنادر در راه‌های دریایی تجاری که عموماً از آن به عنوان رشته‌های مروراید تعبیر می‌شود، نقش و تأثیر بسزایی در استراتژی دریایی چین گذاشته است. ابتکار «جاده ابریشم دریایی قرن ۲۱» راهنمای استراتژی تجاری دریایی چین برای تحقق این هدف تلقی می‌شود و مسیر تجاری مورد نظر آن برای پیوند بنادر چین به بنادر اروپا عمدتاً از اقیانوس هند و بنادر حائل آن از جمله بندر گوادر می‌گذرد. به همین خاطر، کریدور اقتصادی چین-پاکستان و بندر گوادر اهمیت استراتژیک برای چین دارند و برقراری امنیت اقتصادی این کریدور از جمله حفظ امنیت پرسنل و نهادهای چینی به بخش مهمی از رزمایش‌های دریایی مشترک چین-پاکستان تبدیل شده است.

رزمایش دریایی چین و ایران

نیروی دریایی چین بعد از گوادر و رزمایش با پاکستان، وارد بندر عباس ایران شد و با نیروی دریایی ایران مانور مشترکی را در روزهای پنجشنبه ۲۵ خرداد و یکشنبه ۲۸ خرداد ۹۶ در آب‌های حوزه شرق تنگه هرمز تا شمال اقیانوس هند برگزار کرد. هدف از برگزاری این رزمایش مشترک نظامی، تبادل تجربه‌ها بین نیروی دریایی دو کشور و تامین امنیت و حفاظت از آب‌های حوزه اقیانوس هند اعلام شده

۴ رزمایش‌های مشترک دریایی چین؛ از کرانه‌های اقیانوس هند تا دریای مدیترانه

نخست رزمایش امسال «دریای مشترک ۲۰۱۷» از ۲۵ تا ۲۸ ژوئیه در دریای بالتیک برگزار شد. این رزمایش در واقع اولین حضور نیروی دریایی چین در آب‌های مدیترانه تلقی نمی‌شود. چنانچه در بالا اشاره شد، نیروی دریایی چین از سال ۲۰۰۸ در راستای توسعه دسترسی به دریای مدیترانه و آب‌های اطراف آن به ارسال کشتی‌هایی برای گشت‌زنی مشترک مقابله با دزدی دریایی تحت نظارت سازمان ملل اقدام کرد. در سال ۲۰۱۱، حدود ۳۵۰۰۰ شهروند خود را طی جنگ داخلی لیبی با ارسال کشتی خارج کرد. در سال ۲۰۱۳ با ارسال کشتی به روسیه برای اسکورت حمل سلاح‌های شیمیایی سوریه از طریق آبراه‌های نزدیک دریای مدیترانه کمک کرد. در سال ۲۰۱۵ نیز نیروی دریایی این کشور سه کشتی از کشتی‌های گشت‌زنی مقابله با دزدی دریایی را برای خروج شهروندان چین و ملتهای دیگر از یمن به این کشور اعزام کرد.

در کنار پیشینه‌ی حضور چین در آب‌های مدیترانه طی سال‌های اخیر، همکاری‌های دریایی چین و روسیه در قالب رزمایش دریایی «دریای مشترک» تنها از سال گذشته (۲۰۱۶) بود که در کانون توجه ناظران قرار گرفت. در واقع، رزمایش «دریای مشترک ۲۰۱۶» با حضور روسیه در آب‌های نزدیک به سواحل شرقی ژانگ جیان چین (منطقه گوانگدون) / از نظر زمان‌مندی با توجه به اینکه دو ماه بعد از رای دیوان داوری علیه ادعای سرزمینی چین در دریای چین جنوبی و حضور نیروی دریایی چین در حیات خلوت کشورهای ناتو در زمان اوج تحریم‌های غرب علیه روسیه برگزار شد، بسیار حساس بود و به آن ارزش استراتژیک بخشید. این رزمایش اولین رزمایش مشترک دریایی چین با یک

است. سطح و سابقه رزمایش دریایی چین و ایران قابل مقایسه با همکاری‌های دریایی و رزمایش‌های مشترک چین و پاکستان نیست. این مانور در واقع دومین مانور مشترک دریایی میان دو کشور از سال ۱۳۹۳ به شمار می‌رود و تنها در چارچوب دیپلماسی عمومی نظامی از جمله تبادل اطلاعات دریایی در حوزه فنی و امداد و نجات مورد توجه قرار می‌گیرد.

رزمایش دریایی چین با کشورهای عربی خاورمیانه

نیروی دریایی چین از دسامبر سال ۲۰۰۸ که به طور جدی تصمیم به شرکت در رزمایش‌های چندملیتی از جمله عملیات‌های بین‌المللی مبارزه با دزدی دریایی در خلیج عدن گرفت، به طور متداول از بندرهای مختلف کشورهای عربی در خاورمیانه دیدار می‌کند. عمده این همکاری‌ها به تبادل اطلاعات دریایی در حوزه فنی، نظارت پیرامون مبارزه با دزدی دریایی و اسکورت کشتی‌های تجاری معطوف می‌شود و تا به امروز همانند تمرین‌های مشترک دریایی با ایران تنها در چارچوب دیپلماسی عمومی نظامی قابل ارزیابی است.

رزمایش مشترک دریایی چین و روسیه در دریای بالتیک

رزمایش‌های مشترک چین و روسیه در دریای مدیترانه از سال ۲۰۱۲ هر ساله با عنوان «دریای مشترک»^۱ برگزار می‌شوند که عمدتاً دو مرحله‌ای است. مرحله نخست آن در دریای بالتیک در مدیترانه به عنوان بخشی از حوزه نفوذ روسیه و مرحله دوم آن در دریای ژاپن و اختسک برگزار می‌شود. مرحله

1. Joint Sea

پیچیدگی بسیار کمی دارد که حاکی از عدم اعتماد متقابل است.^۲

از سوی دیگر، لی جی^۲ تحلیل‌گر نیروی دریایی چین، مدیترانه را حلقه پیوند مهمی برای مسیر جاده ابریشم دریایی از طریق تنگه مالاکا، اقیانوس هند، دریای سرخ و مدیترانه به اروپا دانسته است. در نتیجه این رزمایش به نیروی دریایی چین فرصتی برای شناخت بهتر این آب‌ها برای وظایف مقابله با تروریسم، مقابله با دزدی دریایی و خروج اضطراری شهروندان چین از این مکان‌ها می‌دهد. علاوه بر این، برخی ناظران معتقدند تا پیش از این چنین رزمایش‌هایی فرصتی برای روسیه بود تا به تبلیغ تسلیحات نظامی‌اش بپردازد و چین این امکان را می‌یافت تا از نزدیک سیستم‌های تسلیحاتی و عملکرد آنها را مشاهده کند. اما اکنون چین نیز از این رزمایش‌ها برای تبلیغ کشتی‌های جنگی کوچک مجهز به موشک هدایت‌شونده استفاده می‌کند.

نتیجه‌گیری

به دنبال اعلام استراتژی دریایی نوین چین، نیروی دریایی این کشور با برگزاری منظم چنین رزمایش‌هایی در حال عادی کردن آنها در دریاهای دور از جمله اقیانوس هند و دریای مدیترانه خارج از عملیات‌های مقابله با دزدی دریایی خلیج عدن است. دو عامل محرک اصلی عملیات‌های نیروی دریایی چین است: ثبات اقتصادی و امنیت ملی. از آنجا که نگرانی امنیت دریایی چین معطوف به دفاع از سرزمین شامل تایوان و ادعاهای سرزمینی‌اش در دریای چنوبی و شرقی چین است، رزمایش‌هایی که در این مناطق برگزار می‌کند واجد اهمیت استراتژیک هستند. در

کشور خارجی در دریای چین جنوبی به شمار می‌رفت که طی آن بزرگترین سیستم‌های تسلیحاتی چین بکارگرفته شدند و برای نخستین بار دو کشور تمرین‌های مشترکی را در حوزه تسخیر جزیره، کنترل جزیره و صخره‌ها انجام دادند که در نگاه ناظران سوالاتی را پیرامون تمایل به ائتلاف‌سازی چین و روسیه در برابر مجموعه هم‌پیمانان امریکا تقویت کرده بود.

با این حال، رزمایش «دریای مشترک ۲۰۱۷» می‌تواند بخشی از پروژه قدرت چین و روسیه تلقی شود که بازتاب‌دهنده آغاز برهه جدیدی از همکاری‌های نظامی دو کشور در چارچوب تقویت مشارکت استراتژیک خواهد بود، اما به نظر نمی‌رسد اهمیت استراتژیک رزمایش سال قبل را داشته باشد. در سایه شکنندگی الگوی نظم سیاست بین‌الملل موجود و مشکلات و چالش‌هایی که ایالات متحده و هم‌پیمانانش برای روسیه در غرب و چین در شرق ایجاد کرده‌اند، رزمایش‌های «دریای مشترک» فضای کنشگری بیشتری به این دو کشور برای به چالش کشیدن الگوهای نظم منطقه‌ای موجود و بازتعریف آن و نمایش قدرت برای مقابله با اقدامات ناامن‌کننده ناتو و ایالات متحده در مرزهای روسیه و چین می‌دهد. با این حال، برخی ناظران بر این باورند که رزمایش‌های چین و روسیه دامنه و پیچیدگی رزمایش‌های ایالات متحده با متحدینش را ندارد و حتی زمانی که تجهیزات جنگ الکترونیک و «سیستم اطلاعات فرماندهی مشترک» در رزمایش‌های «دریای مشترک» دو کشور بکار می‌رود به نظر می‌رسد تنها به مبادله داده‌های رادار و امواج صوتی زیردریایی موسوم به سونار محدود می‌شود و در مقایسه با سیستم‌های پیوند داده‌های ایالات متحده با ناتو

2. LI Jie

مرحله بعد، به دلیل اینکه سیاست خارجی و استراتژی چین در اقیانوس هند در برابر هند و امریکا تعریف می‌شود، رزمایش‌های مشترک دریایی این کشور با پاکستان به عنوان متحد استراتژیک نیز تا حدی اهمیت استراتژیک می‌یابند؛ چراکه منطق اقدام چین در دو حوزه موضوعی فوق معطوف به بازدارندگی است. اما منطق اقدام چین در دریاهای دور در پاسخ به تهدیدات متنوع این مناطق به منافع اقتصادی و ترانزیتی چین و بازداشتن رقبا یا دشمنان بالقوه از مداخله و آسیب در صورت احتمال درگیری با این کشور است. رزمایش‌های دریایی مشترکی که چین در خلیج عدن، خلیج فارس، دریای مدیترانه و در مسیرهای ارتباطی تجاری طرح جاده ابریشم دریایی و بنادر حائل آنها برگزار می‌کند، در چارچوب منطق اقتصادی تعریف می‌شوند. رزمایش دریایی «دریای مشترک ۲۰۱۷» چین و روسیه نیز گرچه از سطح دیپلماسی عمومی نظامی فراتر رفته و در راستای پروژه قدرت دو کشور قرار می‌گیرد، اما به سطح رزمایش‌های استراتژیک نمی‌رسد و اساساً زمانمندی و موقع جغرافیایی برگزاری رزمایش‌های «دریای مشترک» در اهمیت یافتن آن تأثیر بسزایی خواهد داشت.

منابع:

1. **People's Liberation Navy - Offshore Defense**, <http://www.globalsecurity.org/military/world/china/plan-doctrine-offshore.htm>
2. Ashley J. Tellis (2017), **Protecting American Primacy in the Indo-Pacific**, available at <http://carnegiendowment.org/2017/04/25/protecting-american-primacy-in-indo-pacific-pub-68754>
3. Christopher H. Sharman (2015), **China Moves Out: Stepping Stones Toward a New Maritime Strateg**, *Center for the Study of Chinese Military Affairs Institute for National Strategic Studies China Strategic Perspectives*, No. 9